

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЛОДООВОЧІВНИЦТВА ТА ВИНОГРАДАРСТВА

К. ШЕЙДИК

ВИРОБНИЦТВО І СЕРТИФІКАЦІЯ САДИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Методичні рекомендації

Ужгород 2025

УДК: 634:65.

Матеріал викладено у вигляді лекційного матеріалу та практичних занять за модулями викладання «ВИРОБНИЦТВО І СЕРТИФІКАЦІЯ САДИВНОГО МАТЕРІАЛУ».

Методичні рекомендації розраховані для підготовки студентів з розширеним напрямом вивчення плодовоовочівництва і виноградарства.

Рекомендовано до друку кафедрою, протокол №8 від 8 березня 2025 року

Рецензенти: к.с-г.н. О.Матієга

Укладачі К.А. Шейдик «ВИРОБНИЦТВО І СЕРТИФІКАЦІЯ САДИВНОГО МАТЕРІАЛУ»

. – Ужгород. – 2025. – 22 с.

ЗМІСТ

Загальні принципи виробництва сільськогосподарської продукції.....	4
Планування виробництва.....	4
Організація виробничого процесу.....	5
Безпечність праці, екологічна відповідальність, раціональне використання ресурсів.....	6
Вимоги до якості сільськогосподарської продукції.....	7
Державні та міжнародні стандарти, технічні регламенти.....	7
Санітарно-гігієнічні норми та органолептичні показники.....	8
Організація системи контролю якості.....	9
Внутрішній контроль якості, лабораторні аналізи.....	9
Сучасні технології забезпечення якості.....	10
Системи простежуваності (traceability).....	11
Сертифікація сільськогосподарської продукції.....	12
Основні види сертифікації.....	12
Особливості органічного виробництва і сертифікації.....	13
Органи сертифікації в Україні.....	14
Акредитація органів сертифікації.....	15
Ведення обліку, перехідний період, аудит.....	16
Вимоги до маркування, транспортування і зберігання.....	17
Документальне забезпечення.....	18
Ведення журналів обліку.....	18
Відповідальність виробника.....	19
Дії у разі виявлення невідповідності.....	19
Контрольні запитання.....	21
Список літератури.....	22

Сучасне сільське господарство та плодоовочівництво вимагають не лише впровадження передових технологій вирощування, а й суворого дотримання стандартів якості й безпечності продукції. Особливої актуальності набуває питання виробництва та сертифікації садивного матеріалу, який є основою для створення високопродуктивних, довговічних і стійких до стресових факторів багаторічних насаджень. Ефективність майбутнього саду, ягідника чи винограду значною мірою визначається правильним вибором ділянки, сортів, підщеп, а також якістю садивного матеріалу, що використовується для закладання насаджень.

Використання цих рекомендацій дозволить майбутнім фахівцям забезпечити високу якість садивного матеріалу, впроваджувати інноваційні підходи у виробництві, дотримуватись вимог законодавства й міжнародних стандартів, а також сприятиме сталому розвитку садівництва та ягідництва в Україні.

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

- Планування виробництва базується на аналізі ринкового попиту, агроєкологічних умов, виборі оптимальних культур, сортів і технологій вирощування.

Планування виробництва сільськогосподарської продукції є комплексним процесом, який базується на ретельному аналізі ринкового попиту, агроєкологічних умов, а також виборі оптимальних культур, сортів і технологій вирощування.

На першому етапі визначаються основні напрями виробництва з урахуванням потреб внутрішнього та зовнішнього ринку, тенденцій споживання, цінової кон'юнктури та можливостей збуту продукції. Важливим є також аналіз агроєкологічних умов: клімату, ґрунтів, рельєфу, водозабезпечення, що впливає на вибір культур і сортів, які найкраще адаптовані до конкретної місцевості.

Далі здійснюється підбір культур і сортів з урахуванням їх біологічних особливостей, стійкості до хвороб, шкідників, посухи, морозів, а також відповідності ґрунтово-кліматичним умовам господарства. Вибір технологій вирощування (традиційних, інтенсивних або органічних) визначається як агроєкологічними, так і економічними чинниками, а також рівнем доступу до сучасних ресурсів, техніки та інфраструктури.

Комплексне планування передбачає розробку виробничих програм, технологічних карт, прогнозування врожайності, визначення потреб у матеріально-технічних ресурсах, трудових і фінансових затратах. Важливо також враховувати можливості зберігання, переробки та реалізації продукції, що забезпечує її конкурентоспроможність і рентабельність виробництва.

Таким чином, ефективне планування виробництва сільськогосподарської продукції ґрунтується на поєднанні ринкових, природно-економічних та технологічних факторів, що дозволяє оптимізувати структуру виробництва, підвищити його ефективність і забезпечити стабільний розвиток господарства.

- Виробничий процес повинен включати підготовку ґрунту, використання якісного насіннєвого та посадкового матеріалу, дотримання сівозмін, захист рослин, оптимальне внесення добрив та засобів захисту, впровадження сучасних агротехнологій.

Виробничий процес у сільському господарстві повинен бути організований як послідовна система заходів, що забезпечують отримання якісної та конкурентоспроможної продукції. Основні елементи такого процесу включають:

Підготовку ґрунту: здійснюється основний і передпосівний обробіток, внесення органічних і мінеральних добрив, меліоративні заходи (вапнування, гіпсування, дренаж), вирівнювання та, за потреби, терасування ділянок. Якість підготовки ґрунту визначає стартові умови для росту рослин, забезпечує оптимальний водно-повітряний режим і доступність поживних речовин.

Використання якісного насіннєвого та посадкового матеріалу: застосовують сертифіковане насіння, саджанці або розсаду районованих сортів, стійких до місцевих кліматичних умов, хвороб і шкідників. Вибір матеріалу впливає на врожайність, якість продукції та її стійкість до стресових факторів.

Дотримання сівозмін: впровадження науково обґрунтованих сівозмін дозволяє зберігати родючість ґрунту, зменшувати поширення хвороб і шкідників, оптимально використовувати поживні речовини та вологу. Для багаторічних насаджень важливо передбачати ротацію культур на резервних площах.

Захист рослин: застосовують інтегровані системи захисту, що поєднують агротехнічні, біологічні та хімічні методи. Регулярний моніторинг фітосанітарного стану, своєчасне застосування засобів захисту рослин, дотримання регламентів обробки забезпечують зниження втрат урожаю та безпечність продукції.

Оптимальне внесення добрив та засобів захисту: дозування і строки внесення добрив визначаються результатами агрохімічного аналізу ґрунту, потребами культури та фазою її розвитку. Важливо дотримуватися технологічних карт, уникати перевищення норм, щоб не погіршити якість продукції та не завдати шкоди довкіллю.

Впровадження сучасних агротехнологій: застосування краплинного зрошення, точного землеробства, сучасної техніки й обладнання, автоматизація процесів, використання інноваційних препаратів і біологічних засобів дозволяє підвищити ефективність виробництва, знизити витрати та забезпечити сталість агросистеми.

Комплексне виконання цих заходів є основою для отримання високоякісної сільськогосподарської продукції, що відповідає вимогам стандартів і може бути сертифікована для реалізації на внутрішньому й зовнішньому ринках.

- Важливо забезпечити безпечність праці, екологічну відповідальність, раціональне використання природних ресурсів.

Забезпечення безпечності праці, екологічної відповідальності та раціонального використання природних ресурсів є ключовими принципами сучасного сільськогосподарського виробництва. Для цього необхідно впроваджувати такі підходи:

Охорона праці: організовується навчання персоналу з техніки безпеки, використання засобів індивідуального захисту, дотримання правил роботи з технікою, хімічними речовинами, дотримання санітарно-гігієнічних норм на робочих місцях. Регулярно проводяться інструктажі, контроль за станом виробничого середовища та медичні огляди працівників.

Екологічна відповідальність: впроваджуються технології, що мінімізують негативний вплив на довкілля — це раціональне застосування добрив і засобів захисту рослин, дотримання сівозмін, використання біологічних методів захисту, попередження ерозії ґрунтів, очищення стічних вод, утилізація відходів виробництва. Особливу увагу приділяють збереженню біорізноманіття, відновленню родючості ґрунтів, створенню захисних лісосмуг.

Раціональне використання природних ресурсів: передбачає ощадливе використання води (краплинне зрошення, збирання дощової води), енергоощадні технології, оптимізацію структури посівних площ, недопущення виснаження ґрунтів, збереження та відновлення органічної речовини в ґрунті, запобігання забрудненню повітря, води та ґрунтів.

Комплексне дотримання цих принципів сприяє не лише підвищенню ефективності виробництва, а й забезпечує сталий розвиток аграрного сектору, збереження здоров'я працівників та природного середовища для майбутніх поколінь.

ВИМОГИ ДО ЯКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

- Якість продукції визначається відповідно до державних стандартів (ДСТУ), технічних регламентів, вимог міжнародних стандартів (наприклад, ISO, GlobalGAP, HACCP).

Якість сільськогосподарської продукції визначається відповідно до вимог державних стандартів (ДСТУ), технічних регламентів, а також міжнародних стандартів, таких як ISO, GlobalGAP, HACCP. Державні стандарти встановлюють обов'язкові показники якості, безпечності, органолептичні, фізико-хімічні та мікробіологічні характеристики для кожного виду продукції. Технічні регламенти деталізують вимоги до процесів виробництва, зберігання, транспортування та маркування.

Міжнародні стандарти, зокрема ISO (серія стандартів для систем управління якістю та безпечністю харчових продуктів), GlobalGAP (стандарт належної сільськогосподарської практики) та HACCP (аналіз небезпечних факторів і контроль у критичних точках), спрямовані на забезпечення простежуваності, безпечності та конкурентоспроможності продукції на

світовому ринку. Дотримання цих вимог є необхідною умовою для виходу продукції на внутрішній і зовнішній ринки, а також для отримання відповідних сертифікатів якості.

- Продукція повинна відповідати показникам безпечності, санітарно-гігієнічним нормам, органолептичним та фізико-хімічним характеристикам, встановленим для кожного виду продукції.

Продукція сільськогосподарського виробництва повинна відповідати показникам безпечності, санітарно-гігієнічним нормам, органолептичним та фізико-хімічним характеристикам, які встановлені для кожного виду продукції. Це означає, що під час виробництва, зберігання, транспортування та реалізації необхідно забезпечити відсутність шкідливих для здоров'я людини речовин (пестицидів, нітратів, мікотоксинів, важких металів тощо) у концентраціях, що перевищують допустимі рівні.

Санітарно-гігієнічні норми регламентують умови виробництва, обробки, пакування та зберігання продукції, щоб запобігти її забрудненню мікроорганізмами, токсинами, сторонніми домішками. Органолептичні показники (зовнішній вигляд, смак, запах, колір, консистенція) та фізико-хімічні характеристики (вміст сухих речовин, цукрів, кислот, вологи, білків, жирів тощо) мають відповідати стандартам, визначеним для певного виду продукції.

Відповідність цим вимогам підтверджується лабораторними дослідженнями, сертифікацією та контролем якості на всіх етапах виробничого процесу. Це гарантує безпечність продукції для споживача, її якість та конкурентоспроможність на ринку.

Санітарно-гігієнічні норми в сільському господарстві охоплюють комплекс вимог до організації виробничих процесів, розміщення підприємств, використання хімічних засобів, умов праці та особистої гігієни працівників.

Основні положення такі:

Дотримання санітарно-захисних зон. Відстань від місць застосування пестицидів до населених пунктів, водойм, тваринницьких комплексів, місць ручної праці повинна бути не менше 300–500 м залежно від способу обробки. При авіаобробці – до 1000 м, а до рибогосподарських водойм – не менше 2000 м. Санітарно-захисні зони встановлюються також для складів пестицидів, місць протруювання насіння, гноєсховищ, тваринницьких і птахівничих комплексів.

Охорона джерел водопостачання. Забороняється розміщення тваринницьких ферм, гноєсховищ, полів зрошення, складів хімікатів у зонах санітарної охорони джерел водопостачання. Встановлюються спеціальні санітарні пояси та обмеження на використання хімічних речовин поблизу водойм.

Використання пестицидів і добрив. Застосування пестицидів дозволяється лише за умови дотримання інструкцій, встановлення санітарних розривів, заборони використання на територіях лікувальних, дитячих, харчових закладів та густонаселених районів. Необхідно дотримуватись правил зберігання, транспортування, приготування робочих розчинів, утилізації тари та залишків.

Гігієна праці та особиста гігієна. Працівники повинні дотримуватися правил особистої гігієни, використовувати спецодяг і засоби індивідуального захисту, проходити медичні огляди, мати доступ до чистої питної води та місць для миття рук. Особливо це стосується тваринництва, де існує ризик зараження зоонозами та іншими інфекціями. Необхідно проводити регулярну дезінфекцію приміщень, ізоляцію хворих тварин, ветеринарний нагляд.

Організація робочих місць. Робочі місця мають бути обладнані відповідно до вимог безпеки, забезпечені захистом від впливу погодних умов, пилу, шуму, вібрації. На час сезонних робіт організовують мережу польових станів, забезпечують медичне обслуговування, санітарно-побутові умови.

Санітарне очищення територій. Систематичне прибирання, збирання, зберігання та утилізація відходів, облаштування контейнерних майданчиків з водонепроникним покриттям, ізоляція від житлових зон, дотримання правил захоронення відходів.

Вимоги до тваринницьких і молочних ферм. Вхід на ферму лише через санпропускник із дезбар'єром, забезпечення достатньої кількості питної та гарячої води, розміщення вигрібних ям і гноєсховищ на безпечній відстані, облаштування підлоги, вентиляції, регулярна дезінфекція та контроль мікроклімату в приміщеннях.

Дотримання цих норм сприяє захисту здоров'я працівників і населення, збереженню довкілля, якості та безпечності сільськогосподарської продукції.

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ

- На всіх етапах виробництва здійснюється внутрішній контроль якості: перевірка насіння, стану ґрунту, дотримання технологій, проведення лабораторних аналізів.

На всіх етапах виробництва сільськогосподарської продукції здійснюється внутрішній контроль якості, що є обов'язковою умовою для отримання безпечної та конкурентоспроможної продукції. Такий контроль включає:

Перевірку якості насіннєвого та посадкового матеріалу: використовується лише сертифіковане, здорове насіння й саджанці, які проходять лабораторне тестування на схожість, чистоту, відсутність хвороб і шкідників.

Оцінку стану ґрунту: проводяться агрохімічні аналізи на вміст поживних речовин, кислотність, забруднення важкими металами чи залишками пестицидів. Це дозволяє коригувати систему удобрення та уникати негативного впливу на врожай і довкілля.

Контроль дотримання технологічних процесів: ведеться облік усіх агротехнічних операцій — підготовки ґрунту, сівби, догляду за рослинами, внесення добрив і засобів захисту, збирання врожаю. Всі роботи фіксуються у виробничих журналах.

Проведення лабораторних аналізів: здійснюється періодичний відбір зразків ґрунту, рослин, води та готової продукції для визначення відповідності

санітарно-гігієнічним, органолептичним, фізико-хімічним та мікробіологічним показникам.

Моніторинг стану посівів і насаджень: регулярно здійснюється візуальний огляд, фіксуються прояви хвороб, шкідників, стресових факторів, що дозволяє своєчасно реагувати на проблеми.

Системний внутрішній контроль якості забезпечує своєчасне виявлення відхилень, підвищує ефективність виробництва та гарантує відповідність продукції вимогам стандартів і споживачів.

Для забезпечення якості сільськогосподарської продукції необхідно дотримуватися комплексу сучасних технологій і організаційних заходів на всіх етапах виробництва — від підготовки сировини до реалізації готової продукції. Основними технологіями та підходами є:

Впровадження систем управління якістю та безпечністю.

Найбільш ефективними визнані міжнародні стандарти та системи, такі як НАССР (аналіз ризиків і критичних контрольних точок), IFOAM (органічне виробництво), ISO (системи управління якістю). Вони забезпечують контроль якості та безпечності продукції на всіх етапах виробництва, зберігання, транспортування й реалізації, а також ідентифікацію та управління ризиками.

Стандартизація та сертифікація.

Виробництво має відповідати державним і міжнародним стандартам, які містять науково обґрунтовані норми для кожного виду продукції, враховуючи біологічні особливості культур і тварин. Сертифікація підтверджує відповідність продукції встановленим вимогам.

Системний контроль якості.

Контроль здійснюється на всіх етапах: вхідний (якість насіння, добрив, засобів захисту), операційний (дотримання технологій вирощування, збору, зберігання), приймальний (готова продукція), інспекційний (перевірка відповідності стандартам). Важливим є багаторівневий підхід — від технологічного контролю до державного нагляду.

Використання сучасних агротехнологій.

Це впровадження інноваційних методів обробітку ґрунту, точного землеробства, краплинного зрошення, біологічного захисту рослин, застосування високоякісного насінневого та посадкового матеріалу. Забезпечується оптимальне живлення, захист від хвороб і шкідників, дотримання сівозмін та агроекологічних вимог.

Лабораторний та органолептичний контроль.

Для визначення якості використовують фізичні, хімічні, фізико-хімічні, біологічні, органолептичні методи. Це дозволяє оцінити вміст поживних речовин, відсутність забруднень, відповідність фізико-хімічним та споживчим показникам.

Прозорість і простежуваність виробництва.

Ведення документації, маркування, надання споживачу повної інформації про склад і походження продукції — важливі елементи сучасної системи якості.

Екологічна безпека та раціональне використання ресурсів.

Використання екологічно чистих технологій, мінімізація застосування хімічних засобів, дотримання принципів сталого розвитку та охорони довкілля

- Впроваджуються системи простежуваності (traceability) для забезпечення контролю за походженням та рухом продукції.

Впровадження систем простежуваності (traceability) у сільському господарстві дозволяє контролювати походження та рух продукції на всіх етапах виробничо-збутового ланцюга — від поля до кінцевого споживача. Такі системи передбачають збір, фіксацію та збереження інформації про кожну партію продукції, включаючи походження сировини, технології вирощування, обробки, транспортування та реалізації.

Основні завдання систем простежуваності:

Забезпечення безпечності та якості продукції: у разі виявлення проблеми (наприклад, забруднення чи невідповідності стандартам) система дозволяє швидко ідентифікувати джерело та вилючити з обігу лише відповідні партії, мінімізуючи ризики для споживачів і втрати для виробника.

Відповідність законодавчим і ринковим вимогам: простежуваність є обов'язковою для виходу на міжнародні ринки, дотримання стандартів сертифікації (наприклад, GlobalGAP, HACCP), а також для підтвердження сталості та відповідального виробництва.

Підвищення прозорості та довіри споживачів: сучасні споживачі прагнуть знати, звідки походить продукція, якими методами вона вирощена, чи відповідає екологічним і соціальним стандартам. Прозорість ланцюга постачання підвищує конкурентоспроможність виробника.

Технологічна основа сучасних систем простежуваності:

Інформаційні системи та цифрові платформи: автоматизований збір і обробка даних про кожну партію продукції, використання унікальних ідентифікаторів, штрихкодів, QR-кодів, RFID-міток.

Блокчейн-технології: забезпечують незмінність та захищеність даних про рух продукції, дозволяють фіксувати всі операції у ланцюгу постачання, підвищують довіру до інформації.

Інтеграція з лабораторними та виробничими системами: для підтвердження якості, безпечності, відповідності стандартам.

Правильно впроваджена система простежуваності дозволяє швидко реагувати на надзвичайні ситуації (наприклад, відкликання продукції), оптимізувати логістику, підвищити ефективність управління та відповідальність усіх учасників ланцюга постачання

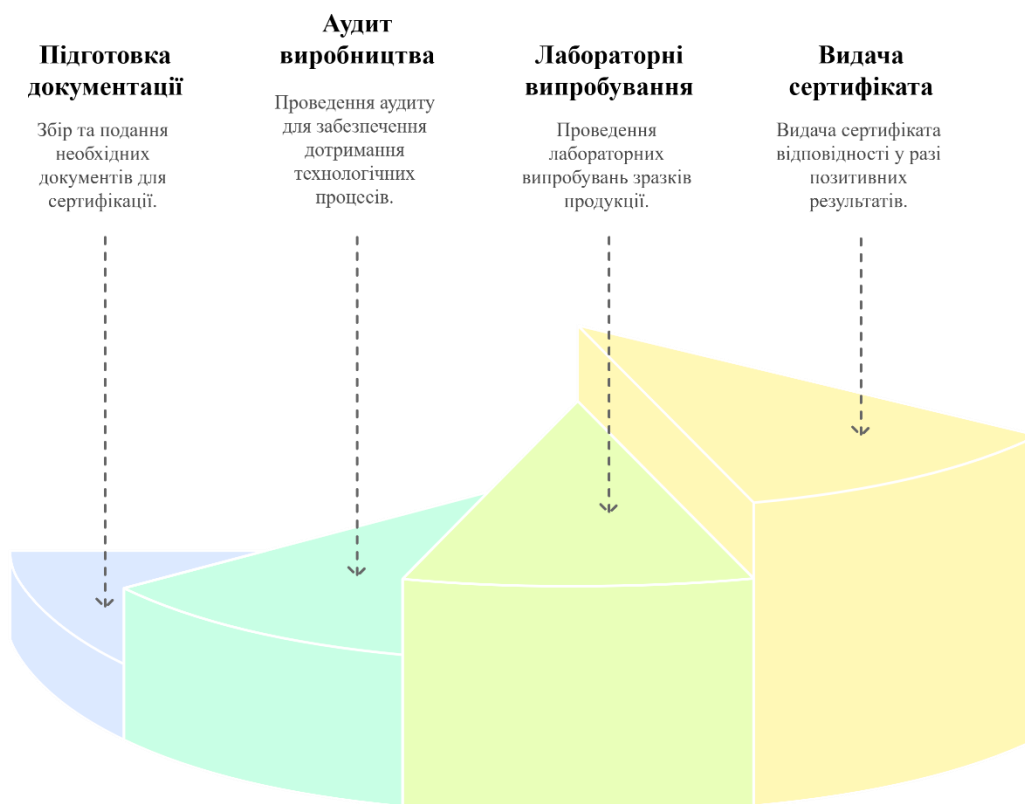
СЕРТИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

- Сертифікація — це підтвердження відповідності продукції встановленим стандартам і вимогам.

Сертифікація — це процедура, під час якої уповноважений орган офіційно підтверджує, що сільськогосподарська продукція відповідає встановленим стандартам і вимогам щодо якості, безпечності, технології виробництва, маркування та інших характеристик.

Сертифікація може бути обов'язковою (для окремих видів продукції, визначених законодавством) або добровільною (за ініціативою виробника, наприклад, для підвищення конкурентоспроможності чи виходу на міжнародний ринок).

Процедура сертифікації включає:

Наявність сертифіката є підтвердженням для споживача й партнерів, що продукція вироблена згідно з чинними нормами і стандартами, є якісною, безпечною та придатною для використання або споживання.

- Основні види сертифікації:

Основні види сертифікації сільськогосподарської продукції охоплюють різні аспекти якості, безпечності, екологічності, соціальної відповідальності та походження продукції. Найпоширеніші типи сертифікації включають:

Органічна сертифікація

Підтверджує, що продукція вирощена без використання синтетичних пестицидів, добрив, ГМО, антибіотиків та гормонів. Вимоги органічної сертифікації встановлюються національними та міжнародними стандартами

(наприклад, USDA Organic, EU Organic). Існують індивідуальна, групова сертифікація для малих виробників, а також сертифікація органічних інпутів (насіння, добрив тощо).

Сертифікація належної сільськогосподарської практики (Good Agricultural Practices, GAP, GLOBALG.A.P.)

Спрямована на забезпечення безпечності продукції, захисту довкілля, раціонального використання ресурсів, простежуваності та соціальної відповідальності. Сертифікат GLOBALG.A.P. визнається у багатьох країнах світу як стандарт для експорту.

Сертифікація екологічно чистої/дружньої до довкілля продукції

Включає органічну продукцію, а також продукцію, вирощену з мінімальним застосуванням хімічних засобів (наприклад, non-pesticide, non-antibiotic).

Сертифікація якості та походження

Включає географічні зазначення, контроль походження (PDO, PGI), сертифікацію відповідності національним стандартам (наприклад, AGMARK, BIS).

Сертифікація безпечності харчових продуктів

Охоплює системи HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points), ISO 22000, GHP (Good Hygienic Practices), які підтверджують контроль за небезпечними чинниками, гігієну виробництва та безпечність кінцевої продукції.

Сертифікація соціальної та етичної відповідальності

Включає стандарти Fairtrade (справедлива торгівля), які гарантують дотримання прав працівників, чесну оплату праці, відсутність примусової чи дитячої праці.

Сертифікація для спеціальних ринків

Наприклад, Halal, Kosher — підтверджують відповідність продукції релігійним вимогам споживачів.

Сертифікація щодо відсутності ГМО (Non-GMO)

Гарантує, що продукція не містить генетично модифікованих організмів.

Сертифікація добробуту тварин (Animal Welfare)

Підтверджує дотримання стандартів утримання, годівлі та поводження з тваринами

- **Обов'язкова (державна)** — для продукції, що підлягає державному контролю (зерно, молоко, м'ясо, насіння тощо).
- **Добровільна** — за ініціативою виробника, наприклад, органічна сертифікація, GlobalGAP, HACCP, ISO 22000.

Етапи сертифікації:

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА І СЕРТИФІКАЦІЇ

- Органічне виробництво виключає використання синтетичних добрив, пестицидів, ГМО, стимуляторів росту.

Органічне виробництво передбачає повну відмову від використання синтетичних добрив, хімічних пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), стимуляторів росту, гормонів та інших штучних речовин. Основою такої системи є застосування природних методів підвищення родючості ґрунту (наприклад, сидерація, органічні добрива, компост), біологічних способів захисту рослин, сівозмін, агротехнічних прийомів і підтримання екологічної рівноваги.

В органічному виробництві пріоритет надається використанню місцевих ресурсів, збереженню біорізноманіття, підтримці здоров'я ґрунту та екосистеми. Всі етапи виробництва, переробки та зберігання органічної продукції контролюються і документуються, що дозволяє гарантувати її безпечність і якість для споживача.

- Сертифікація органічної продукції здійснюється згідно з законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» та міжнародними стандартами (EU Organic, USDA Organic).

Сертифікація органічної продукції в Україні здійснюється відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» №2496-VIII, а також згідно з міжнародними стандартами, такими як EU Organic та USDA Organic.

Відповідно до законодавства, органічне виробництво та/або обіг органічної продукції підлягає обов'язковій сертифікації. Процедура сертифікації

включає подання заяви до акредитованого органу сертифікації, надання інформації про виробничі потужності, земельні ділянки, технологічні процеси, а також проходження щорічної виїзної перевірки. Орган сертифікації перевіряє відповідність виробництва вимогам законодавства, здійснює аудит, інспекції, відбір зразків і, у разі відповідності, видає сертифікат, що дає право маркувати продукцію як органічну.

У разі виявлення невідповідностей, оператору надається строк для їх усунення. Сертифікація не поширюється на заклади громадського харчування та суб'єктів роздрібної торгівлі, які лише зберігають чи реалізують марковану органічну продукцію.

Для виходу на європейський та світовий ринки органічна продукція має відповідати також міжнародним стандартам. Зокрема, EU Organic (Регламент ЄС 2018/848) встановлює вимоги до сталого виробництва, захисту довкілля, біорізноманіття, добробуту тварин, простежуваності та маркування органічної продукції. USDA Organic вимагає дотримання Національної органічної програми (NOP), проходження аудиту, ведення органічного плану виробництва, дотримання трирічного перехідного періоду для земель, що переводяться на органічне виробництво, та щорічних перевірок.

Таким чином, сертифікація органічної продукції в Україні є багаторівневою процедурою, що базується на національному законодавстві та гармонізується з міжнародними вимогами, забезпечуючи прозорість, якість і довіру споживачів до органічної продукції.

В Україні сертифікацію органічного виробництва здійснюють акредитовані органи сертифікації, які внесені до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції. Ведення цього реєстру забезпечує Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Станом на 2024–2025 роки, єдиним українським органом сертифікації, акредитованим для роботи за національним законодавством, є ТОВ «Органік Стандарт». Ця організація має міжнародну акредитацію, визнання Єврокомісії та Швейцарської Конфедерації, і проводить сертифікацію як за українськими, так і за міжнародними стандартами (EU Organic, Bio Suisse, Naturland тощо).

Крім того, в Україні діють також міжнародно акредитовані іноземні органи сертифікації, які мають право сертифікувати органічне виробництво для експорту відповідно до вимог ЄС та інших країн. Серед них — CCPB Srl (Італія), Ecoglobe (Вірменія), ICEA (Італія), Bioagricert S.r.l. (Італія) та інші, перелік яких затверджується Європейською Комісією для здійснення контролю в Україні.

Отже, для сертифікації органічного виробництва в Україні виробник може звернутися як до національного органу (ТОВ «Органік Стандарт»), так і до одного з міжнародних сертифікаційних органів, акредитованих для роботи на території України.

В Україні акредитацію сертифікаційних органів здійснює Національне агентство з акредитації України (НААУ). Станом на квітень 2025 року в офіційному реєстрі НААУ зареєстровано понад 100 органів з сертифікації

продукції, процесів та послуг, які мають чинні атестати про акредитацію відповідно до стандарту ДСТУ EN ISO/IEC 17065.

У сфері сільськогосподарської продукції та, зокрема, органічного виробництва, акредитацію мають органи, які внесені до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції. Для отримання такого статусу орган повинен відповідати вимогам законодавства, мати відповідну матеріально-технічну базу, компетентний персонал та бути юридичною особою, зареєстрованою в Україні.

Для сертифікації насіння та садивного матеріалу в Україні діють такі акредитовані органи:

ДП «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції»

ОС ТОВ «АГРОСЕРТ»

Повний перелік акредитованих органів з сертифікації, їх контактні дані, сфери акредитації та чинність атестатів можна знайти у відкритому Реєстрі акредитованих органів з оцінки відповідності на сайті НААУ.

Таким чином, для підтвердження відповідності продукції стандартам в Україні можна звертатися до органів сертифікації, які мають діючий атестат акредитації НААУ та внесені до відповідного державного реєстру.

- Необхідно вести окремий облік, дотримуватися перехідного періоду (2–3 роки), проходити щорічний аудит.

Для отримання статусу органічного виробника та сертифікації продукції необхідно дотримуватися ряду обов'язкових вимог:

Ведення окремого обліку

Всі операції, що стосуються органічного виробництва (обробіток ґрунту, посів, догляд, збирання, зберігання, транспортування), повинні фіксуватися окремо від звичайного виробництва. Це стосується як документації, так і фізичного розділення виробничих процесів, інвентарю, складів тощо.

Дотримання перехідного періоду

Перед отриманням сертифіката на органічну продукцію необхідно пройти перехідний період тривалістю 2–3 роки (залежно від культури та вимог стандарту). У цей час на ділянці не дозволяється використовувати заборонені хімічні речовини, а всі технологічні процеси мають відповідати вимогам органічного виробництва.

Щорічний аудит

Орган сертифікації щороку проводить планову інспекцію (аудит) господарства: перевіряє документацію, технологічні процеси, стан полів і складів, бере зразки для лабораторного аналізу. За результатами аудиту приймається рішення про продовження або підтвердження сертифікату.

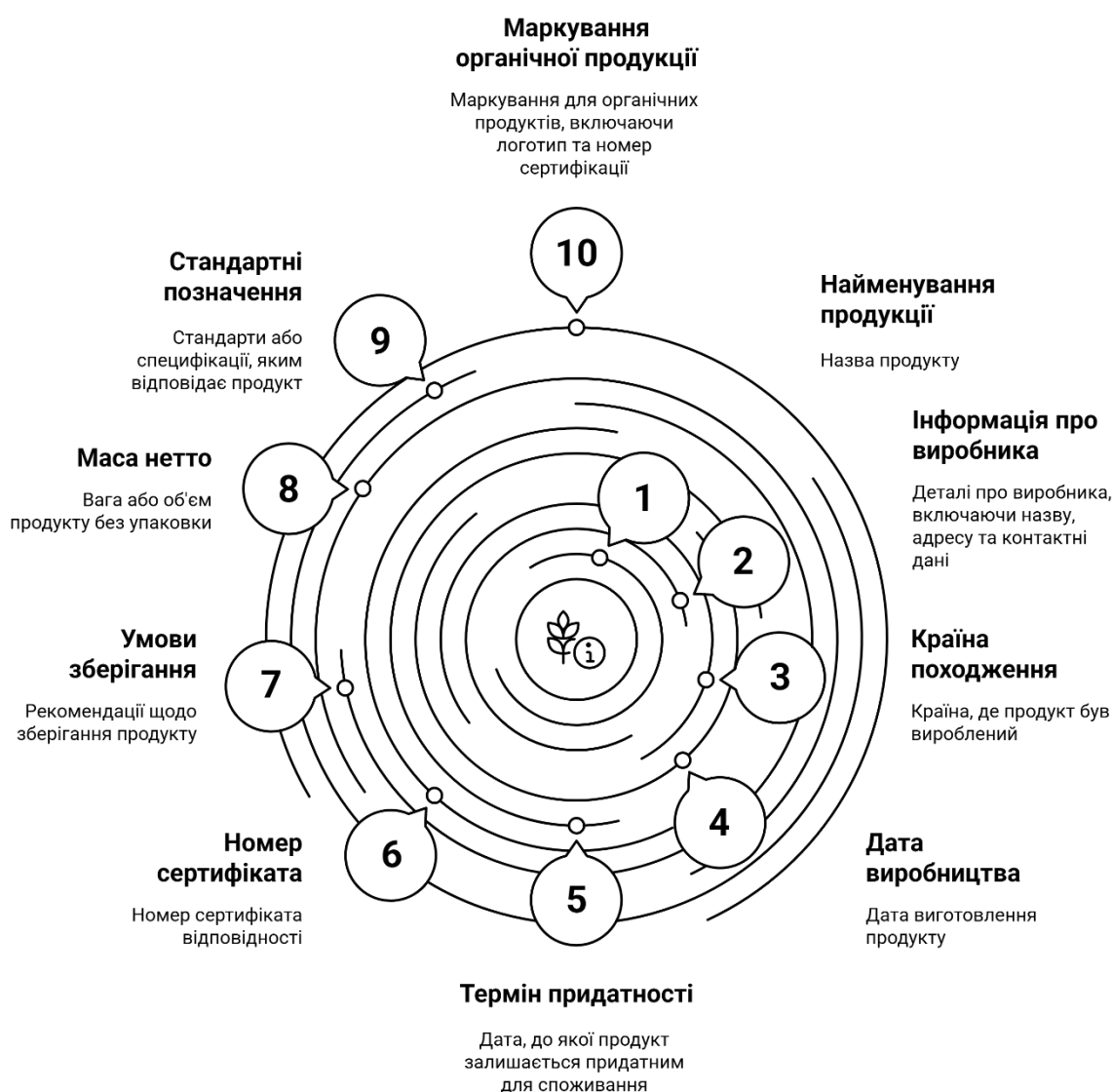
Дотримання цих вимог забезпечує прозорість, простежуваність та довіру до органічної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

ВИМОГИ ДО МАРКУВАННЯ І ТРАНСПОРТУВАННЯ

- Маркування продукції повинно містити інформацію про виробника, країну походження, дату виробництва, термін придатності, номер сертифіката.

Маркування сільськогосподарської продукції повинно бути чітким, достовірним і містити обов'язкову інформацію, яка дозволяє ідентифікувати товар та гарантує його безпечність і якість для споживача. Згідно з вимогами законодавства та міжнародних стандартів, етикетка продукції має містити такі основні відомості:

Додатково можуть вказуватися: склад, харчова цінність, інструкція з використання, штрих-код, інформація про алергени тощо.

Правильне маркування забезпечує прозорість для споживача, дозволяє відстежити походження продукції, підтверджує її відповідність стандартам та вимогам сертифікації.

- Транспортування та зберігання здійснюються з дотриманням вимог до температурного режиму, вологості, захисту від забруднення, шкідників і фальсифікації.

Транспортування та зберігання сільськогосподарської продукції мають здійснюватися з дотриманням суворих вимог для збереження її якості, безпечності та товарного вигляду. Основні вимоги включають:

Температурний режим:

Кожен вид продукції має оптимальний діапазон температур для транспортування та зберігання. Наприклад, овочі та фрукти зазвичай зберігають при температурі від 0 до +8°C, зерно — при температурі не вище +15°C. Недотримання температурного режиму може призвести до псування, втрати смакових якостей або розвитку патогенних мікроорганізмів.

Вологість:

Відносна вологість повітря у сховищах повинна відповідати вимогам для конкретного виду продукції (наприклад, для зерна — не вище 70%, для овочів і фруктів — 85–95%). Надлишкова вологість сприяє розвитку цвілі, гнилі, а занадто низька — призводить до висихання.

Захист від забруднення:

Продукція повинна бути захищена від потрапляння пилу, сторонніх домішок, хімічних речовин, мастил, а також від контакту з нехарчовими матеріалами. Тара, транспортні засоби та сховища мають бути чистими, продезінфікованими та призначеними для харчових продуктів.

Захист від шкідників:

Сховища, склади та транспорт повинні бути захищені від проникнення гризунів, комах, птахів. Регулярно проводиться профілактична дезінсекція та дератизація.

Захист від фальсифікації:

Продукція повинна транспортуватися та зберігатися у закритій, промаркованій тарі з пломбами або іншими засобами ідентифікації, що унеможливають підміну чи змішування з іншими товарами.

Дотримання цих вимог дозволяє зберегти якість і безпечність сільськогосподарської продукції від моменту збору до надходження до споживача.

ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Всі етапи виробництва, зберігання, транспортування та реалізації мають бути документально підтверджені: акти, накладні, сертифікати, протоколи лабораторних випробувань.

Всі етапи виробництва, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції мають бути підтверджені належним чином оформленими документами. Це забезпечує економічну, юридичну та технологічну прозорість діяльності підприємства, а також є обов'язковою вимогою для бухгалтерського обліку, контролю якості та сертифікації продукції.

До основних документів, які використовуються на різних етапах виробничого циклу, належать:

Акти – складаються для фіксації виконання окремих операцій (наприклад, внесення добрив, витрати насіння, приймання багаторічних насаджень, передачі продукції на зберігання тощо). Акти підписують відповідальні особи та затверджує керівник підприємства. Вони є підставою для подальших бухгалтерських записів і контролю.

Накладні – оформлюються при передачі матеріальних цінностей, продукції або сировини між підрозділами, при відвантаженні, реалізації чи транспортуванні товару. Наприклад, товарно-транспортна накладна (ТТН) є обов'язковим документом при перевезенні продукції автотранспортом і містить усі необхідні реквізити для ідентифікації вантажу та сторін перевезення.

Сертифікати – підтверджують відповідність продукції встановленим стандартам і вимогам (наприклад, сертифікат якості, сертифікат відповідності, фітосанітарний сертифікат для експорту, сертифікат органічного виробництва тощо). Без відповідних сертифікатів продукція не допускається до реалізації чи експорту.

Протоколи лабораторних випробувань – містять результати досліджень зразків продукції на відповідність стандартам якості та безпечності. Протокол випробувань є офіційним документом, що підтверджує фактичні показники продукції та використовується для оформлення сертифікації.

Всі ці документи мають зберігатися на підприємстві відповідно до встановлених законодавством термінів (зазвичай не менше 5 років), а їх наявність і правильність оформлення контролюється під час перевірок і аудитів. Документальне підтвердження кожної операції є обов'язковою умовою для прозорості діяльності, захисту інтересів підприємства, споживачів і держави.

- Ведення журналів обліку робіт, використаних матеріалів, засобів захисту рослин, добрив, ветеринарних препаратів.

Ведення журналів обліку робіт, використаних матеріалів, засобів захисту рослин, добрив і ветеринарних препаратів є обов'язковою складовою організації виробництва та контролю на сільськогосподарських підприємствах. Для цього використовуються спеціалізовані журнали й форми, затверджені нормативними документами та внутрішніми розпорядженнями господарства.

Основні журнали та форми обліку:

Журнал обліку використання засобів захисту рослин

Фіксує надходження, витрати, залишки пестицидів і агрохімікатів, дати і площі обробки, відповідальних осіб, результати застосування.

Журнал обліку використання добрив

Відображає отримання, витрати, залишки мінеральних, органічних і бактеріальних добрив, площі та строки внесення, культури, під які вносилися добрива. Списання оформлюється актом про використання добрив (форма № ВЗСГ-3).

Журнал обліку робіт у рослинництві

Фіксує виконані агротехнічні операції (посів, обробіток ґрунту, внесення добрив, обробку засобами захисту, збирання врожаю), із зазначенням дати, поля, культури, відповідальних осіб.

Журнал обліку ветеринарних препаратів

Відображає надходження, витрати, залишки препаратів, дати і способи застосування, вид тварин, відповідальних працівників.

Журнал обліку витрати кормів

Фіксує щоденну видачу кормів, їх залишки, фактичні витрати по групах тварин.

Журнал обліку надходження та витрати насіння і садивного матеріалу

Відображає рух насіння, садивного матеріалу, площі висіву/посадки, норми і фактичні витрати, відповідальних осіб.

Вимоги до ведення журналів:

Всі записи здійснюються своєчасно, розбірливо, із зазначенням дати, найменування матеріалу, кількості, одиниці виміру, місця застосування, відповідальних осіб.

Журнали можуть вестися як у паперовому, так і в електронному вигляді, згідно з обліковою політикою підприємства.

Первинні документи (акти, накладні, лімітно-забірні картки) додаються до журналів для підтвердження операцій.

Всі форми обліку затверджуються наказом по господарству та відповідають вимогам чинного законодавства й внутрішніх регламентів.

Значення ведення журналів:

Забезпечують контроль за використанням матеріалів, засобів захисту, добрив і препаратів.

Сприяють дотриманню технологічної дисципліни, простежуваності та відповідності стандартам якості й безпечності.

Є підставою для складання звітності, проведення інвентаризацій і аудиту.

Правильне ведення журналів обліку — це гарантія прозорості виробничих процесів, ефективного управління ресурсами та відповідності вимогам сертифікації й контролю.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИРОБНИКА

- Виробник несе відповідальність за якість та безпечність продукції, достовірність інформації на маркуванні, дотримання технологічних процесів і вимог стандартів.

Виробник несе повну відповідальність за якість та безпечність продукції, яку він виготовляє та вводить в обіг. Це означає, що він зобов'язаний забезпечити відповідність продукції встановленим стандартам, технічним регламентам і нормативним документам, а також гарантувати, що у виробництві використовуються лише ті матеріали й технології, які не становлять загрози для життя, здоров'я споживачів та навколишнього середовища.

Виробник відповідає за достовірність інформації, зазначеної на маркуванні продукції, включаючи склад, умови використання, терміни придатності,

попередження про можливі ризики та інші обов'язкові відомості. Ненадання або надання недостовірної інформації тягне за собою відповідальність згідно із законодавством про захист прав споживачів.

Також виробник повинен суворо дотримуватися технологічних процесів, контролювати якість на всіх стадіях виробництва, вести відповідну документацію, забезпечувати належний рівень компетентності персоналу та впроваджувати системи контролю якості. У разі виявлення дефекту або невідповідності продукції вимогам стандартів, виробник зобов'язаний вжити коригувальних заходів, відкликати продукцію з ринку та відшкодувати завдану шкоду споживачам, якщо така мала місце.

Відповідальність виробника не може бути зменшена або перекладена на інших осіб, окрім випадків, прямо передбачених законом (наприклад, якщо дефект виник після передачі продукції споживачу внаслідок порушення умов зберігання чи використання)

- У разі виявлення невідповідності — відклик продукції, інформування споживачів, усунення причин порушень.

У разі виявлення невідповідності сільськогосподарської продукції вимогам стандартів або безпечності виробник зобов'язаний:

Відкликати продукцію з обігу

Необхідно негайно організувати вилучення всієї партії продукції, що не відповідає встановленим вимогам, із торгової мережі, складів, місць зберігання або у споживачів. Відкликання здійснюється згідно з внутрішніми процедурами підприємства та чинним законодавством.

Інформувати споживачів

Виробник повинен офіційно повідомити споживачів, партнерів, торговельні організації про виявлену невідповідність, потенційні ризики та порядок повернення або заміни продукції. Інформація має бути чіткою, доступною та своєчасною (через офіційні сайти, ЗМІ, торговельні точки, гарячу лінію тощо).

Усунути причини порушень

Після відкликання продукції виробник проводить аналіз причин виникнення невідповідності (наприклад, порушення технології, помилки персоналу, дефекти сировини або пакування). На основі цього розробляються та впроваджуються коригувальні заходи для запобігання подібним випадкам у майбутньому — перегляд технологічних процесів, додаткове навчання працівників, модернізація обладнання, посилення контролю якості.

Дотримання цих дій не лише забезпечує захист споживачів і репутацію виробника, а й відповідає вимогам законодавства щодо безпечності та якості харчових продуктів.

Контрольні запитання

1. Які основні етапи планування виробництва сільськогосподарської продукції?
2. Які фактори враховуються при виборі культур і сортів для вирощування?
3. Чому важливо аналізувати ринковий попит перед початком виробництва?
4. Які основні елементи входять до виробничого процесу в сільському господарстві?
5. Які вимоги висуваються до підготовки ґрунту перед посівом або посадкою?
6. Яке значення має якість насіннєвого та посадкового матеріалу?
7. Для чого дотримуються сівозмін у рослинництві?
8. Які основні методи захисту рослин застосовуються у виробництві?
9. Як визначають оптимальні дози добрив для різних культур?
10. Які сучасні агротехнології використовуються для підвищення ефективності виробництва?
11. Чому важливо забезпечувати безпечність праці на сільськогосподарських підприємствах?
12. Які заходи сприяють екологічній відповідальності у сільському господарстві?
13. Як здійснюється раціональне використання природних ресурсів у виробництві?
14. Які стандарти визначають якість сільськогосподарської продукції в Україні?
15. Які основні міжнародні стандарти застосовуються для сертифікації продукції?
16. Які показники безпечності повинна мати сільськогосподарська продукція?
17. Які санітарно-гігієнічні норми діють у сільському господарстві?
18. Які етапи внутрішнього контролю якості продукції існують на підприємстві?
19. Які лабораторні аналізи проводяться для перевірки якості продукції?
20. Які технології забезпечують якість сільськогосподарської продукції?
21. Що таке система простежуваності (traceability) і для чого вона потрібна?
22. Що таке сертифікація продукції і які її основні види?
23. Які особливості має органічне виробництво?
24. Які вимоги до сертифікації органічної продукції в Україні?
25. Які органи сертифікації діють в Україні у сфері сільського господарства?
26. Які документи підтверджують якість і безпечність сільськогосподарської продукції?
27. Які вимоги висуваються до маркування сільськогосподарської продукції?
28. Які умови необхідно дотримувати при транспортуванні та зберіганні продукції?
29. Яку відповідальність несе виробник за якість і безпечність своєї продукції?
30. Які дії повинен здійснити виробник у разі виявлення невідповідності продукції стандартам?

Список літератури

1. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» №2496-VIII від 10.07.2018 р.
2. ДСТУ ISO 22000:2019. Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій у харчовому ланцюгу.
3. ДСТУ EN ISO/IEC 17065:2015. Оцінка відповідності. Вимоги до органів, які сертифікують продукцію, процеси та послуги.
4. Методичні рекомендації з організації виробництва органічної продукції рослинництва / За ред. І.П. Гайдука. – К.: Інститут садівництва НААН, 2020. – 56 с.
5. Гайдук І.П. Сертифікація органічної продукції: навчальний посібник. – К.: Аграрна освіта, 2019. – 128 с.
6. Лісовий В.М., Козловський М.М. Основи садівництва: підручник. – К.: Урожай, 2008. – 352 с.
7. Органічне виробництво та сертифікація: навчальний посібник / За ред. М.М. Кондратюка. – К.: Урожай, 2017. – 224 с.
8. Барановський В.А. Сертифікація та контроль якості сільськогосподарської продукції: навчальний посібник. – К.: Вища освіта, 2015. – 180 с.
9. Козловський М.М. Садівництво і ягідництво: навчальний посібник. – Львів: ЛНАУ, 2018. – 312 с.
10. Державний реєстр органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції [Електронний ресурс] – Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України.
11. Національне агентство з акредитації України. Реєстр акредитованих органів з оцінки відповідності [Електронний ресурс] – naau.org.ua
12. GlobalG.A.P. General Regulations and Control Points and Compliance Criteria. Version 5.4. – [Офіційний сайт GlobalG.A.P.]
13. Codex Alimentarius. Guidelines for the Production, Processing, Labelling and Marketing of Organically Produced Foods. CAC/GL 32-1999.
14. Довідник виробника органічної продукції / За ред. В.В. Лісового. – К.: Урожай, 2021. – 240 с.